

Inhoud

De brievenbus op de begraafplaats	9
Afscheid van Boedapest	31
Naar de Nieuwe Wereld	71
De fakkel een zwaard	95
Dream A Little Dream Of Me	104
Liefde is een fluisterstem	117
De Servais	140
De schilder en de non	158
Klaagzang van Ariadne	184
Ach, Napels	220
De motorrijder van Rovereto	231
Casa di Goethe	257
Leven vanuit je zintuigen	273
Ik benijd u	304
<i>Verantwoording en bronnen</i>	327

De brievenbus op de begraafplaats

Ik was in Collioure en zag een brievenbus op de begraafplaats. Niet een namaakkastje, nee, een echte brievenbus van de Franse posterijen, bevestigd aan een staande grafsteen. Of beter nog: half ingemetseld in die steen. Je kon er een brief in posten, en aan de klep te voelen, die soepel openging, hadden heel wat mensen dat in de loop der tijden gedaan.

De brievenbus moest er al lang hangen, de oorspronkelijk gele kleur was vervaagd, het ijzer geoxideerd. Het was een rouwende brievenbus geworden maar het logo van de Franse posterijen bleef duidelijk herkenbaar.

Over het uur van de lichting gaf de brievenbus geen uitsluitsel, en in het licht van de eeuwigheid is dat ook wel te begrijpen. Haast houdt op bij het hek van het kerkhof.

Je moest je diep vooroverbuigen om een brief te posten. Na een vluchtige blik om me heen knielde ik neer, want dat leek me de beste manier om het te proberen. Mijn linkerknie vond steun op de liggende grafsteen, wat ik toch een tikkeltje oneerbiedig vond. Ik richtte me snel

weer op en vergewiste me ervan dat niemand me had opgemerkt.

Ik bleef geruime tijd wachten, in de schaduw van een paar parasoldennnen en een enkele cipres. Waar hoopte ik op? Dat een oud dametje er een brief kwam posten, een brief op hemelsblauw papier die ze eigenlijk al haar hele leven had willen schrijven? Of dat een jongeman met halflang sluik haar en het brilletje van een boekenwurm zou neerknielen voor het graf en een paar woorden zou prevelen, als was het een gebed. Of dat de postbode een brief met wel vijf postzegels kwam bezorgen, postzegels in alle kleuren van de regenboog, een brief die in Sevilla was gepost of in Buenos Aires of in Santiago de Chile?

Na twee uur en vijftig minuten – ik kreeg dorst en had net op mijn horloge gekeken – verscheen een echtpaar met twee kinderen, een jongen van een jaar of tien en een meisje dat van een onbepaalde leeftijd was en zowel elf als veertien kon zijn. Ik verschool me half achter een zerk. De ouders bogen eerbiedig het hoofd, zoon en dochter keken elkaar even aan alsof ze zich afvroegen waar deze poppenkast voor nodig was. Maar de dood is een griezelfilm voor alle leeftijden. Ze trokken hun gezicht in een benauwde plooi, staarden naar de grond en vouwden de handen. Een moment van intense stilte met alleen het gekrijs van een meeuw in de verte. Toen klaagde het meisje dat het wel erg warm was vandaag, *‘mucho calor hoy’*, waarop het gezin de begraafplaats verliet.

De volgende morgen was ik terug op het kerkhof. Het was er nog warmer dan de vorige dag, toen het kwik tot vierendertig graden was opgelopen. Ik maakte een paar foto's en bedacht dat het in feite heel respectvol was om een brief te posten bij een graf. Misschien was het nog

wel eerbiediger dan bloemen leggen. Zeker als degene die daar begraven ligt een dichter is.

Aan het moment dat ik de brievenbus opmerkte, gingen een paar wonderlijke gebeurtenissen vooraf. Het begon op een morgen toen ik vanuit mijn hotelkamer twee bedden zag staan op de benedenverdieping van een pand verderop. Twee bedden die ruim uit elkaar stonden; een eenpersoons en een wat breder bed, ofschoon het te smal was voor twee personen. Ouderwetse bedden van gietijzer met ongetwijfeld springveren onder de matras.

Ik zou er niet graag op slapen. Te hard door die springveren, te luidruchtig. De bedden waren keurig opgemaakt, afgedekt met een witte katoenen spreij. Ik zag ze alleen overdag; om acht uur 's avonds gingen de jaloezieën dicht en kon ik slechts bevroeden wat zich achter die openslaande deuren afspeelde.

De volgende morgen zag ik de bedden weer. Verder was er niets in de kamer; geen nachtkastje of wat. En geen mensen die die bedden beslapen hadden. De enige frivoliteit in de kamer leken de kussens te zijn, twee dikke kussens per bed.

Casa Quintana stond er in een ijzeren plaat gegrift die aan het bovenste balkon hing. Het pand schuin naast mijn hotel moest een pension zijn. Niet groot, drie verdiepingen, als je de begane grond meetelde. De kamers liepen spits toe, de bedden stonden voor de breedste muur. Donkerrode tegels op de vloer, verder niets, helemaal niets.

Net als mijn hotel lag Casa Quintana aan een straat met hoge stoepen. De bestrating bestond uit grote stenen platen. Tijdens de zware regens in de maand december,

of als de sneeuw in de Oostelijke Pyreneeën in februari begon te smelten, moest het water door de straat gutsen, een straat die aansloot op het bergriviertje El Duí. Een honderd meter voorbij Casa Quintana mondde het uit in zee, tenminste, aan het einde van de winter. Nu, in juni, was het kurkdroog, ofschoon er nog steeds een parkeer-verbod gold. Kennelijk kon een fikse onweersbui de straat zo weer in een rivier veranderen.

Op een morgen slaagde ik er niet meer in mijn nieuwsgierigheid te bedwingen, verliet mijn hotel, betrad een bordes en stapte Casa Quintana binnen.

Achter de rechter openslaande deur bleek zich een balie te bevinden en achter die balie schrok een jongedame wakker. Ik moest twee euro betalen want sinds enkele dagen was deze kamer een museum. Ik verstond het goed: sinds enkele dagen.

‘Een museum van wat?’ vroeg ik.

De jongedame keek me aan alsof ik naar de bekende weg vroeg. De kamer was de sterfkamer van de dichter Antonio Machado.

‘Hij stierf hier op 22 februari 1939, toen er water stroomde door de straat.’

‘In het smalle bed? Of in het bredere?’

Dat kon de jongedame me niet vertellen. Ze liep stage, ‘begrijpt u?’, en ze werkte hier pas drie dagen. In ieder geval in dat andere bed – of dat nu het smalle of het bredere was – stierf de moeder van de dichter, drie dagen na de dood van haar zoon.

Ik liep de kamer in en zag hen beiden liggen, met een waswit gelaat, in de eerste zonnestrallen die naar binnen vielen. Ik huiverde niettemin.

Machado, Machado...

Ik kocht de pocket die op de toonbank lag en die, of-schoon niet eens zo dik, de verzamelde gedichten van Machado bevatte. Ik kocht de tweetalige uitgave *Les jours bleus d'Antonio Machado / Los días azules de Antonio Machado*, en nog een boek, *Memoria custodiada*. Ik liep naar mijn hotel terug, installeerde me in de tuin onder een reusachtige, honderdveertig jaar oude magnolia, en zong opeens:

*Machado dort à Collioure
Trois pas suffirent hors d'Espagne
Que le ciel pour lui se fît lourd
Il s'assit dans cette campagne
Et ferma les yeux pour toujours.*

Uit 'Les poètes', een gedicht van de Fransman Louis Aragon, gezongen door zijn landgenoot Jean Ferrat. Het vierde nummer op de elpee *Ferrat chante Aragon*. Ik heb die plaat honderden keren gedraaid. Ik was niet eens zo dol op Aragon en evenmin op de wat zalvende stem van Ferrat, maar de combinatie was onweerstaanbaar. Ik geloof dat er wel een miljoen exemplaren van die plaat zijn verkocht, terwijl de poëzie van Aragon heus niet zo eenvoudig is. Wel gloedvol en ritmisch.

God, wanneer kwam die plaat uit? Ik denk toen ik net in Bordeaux studeerde, in het najaar van 1971. Of begin 1972? Ik zie de hoes voor me, bruingeel, en hoor de kras op de lp, waardoor 'Les poètes' voor mij altijd met een tik is blijven eindigen.

Uit de tekst blijkt dat Aragon een sterke band voelde met Machado, die vanwege zijn lofzangen op de vrijheid vluchten moest:

Machado rust in Collioure
Drie stappen buiten Spanje waren voldoende
Wat was de lucht zwaar geworden voor hem
Hij zeeg neer in deze streek
En sloot de ogen voor altijd.

Machado kwam in 1939 uit een geteisterd Barcelona naar Collioure, na eerder Rocafort in de provincie Valencia en nog eerder Madrid te zijn ontvlucht. Hij was een overtuigde republikein, democraat en socialist, dus een gezworen vijand van Franco. En hij was een dichter die niet zwijgen kon, ook al verfoeide hij het uitdragen van meningen en gemoraliseer. Hij geloofde in vrijheid en gelijkheid, de idealen van de Republiek. Op 12 november 1938 sprak hij in Barcelona zijn laatste rede uit, voor de radio, een rede waarin hij er voor de zoveelste keer op hamerde dat de enige wettige regering de regering was die door het volk was gekozen. Echt overtuigend klonk zijn stem niet meer, eerder vermoeid, verkouden en verslagen. De Burgeroorlog was zo goed als voorbij, Franco had gewonnen. Na de inname van Tarragona door het leger was de val van Barcelona nog slechts een kwestie van dagen.

In grote haast organiseerden de Republikeinen een konvooi om de intellectuelen te evacueren die vanuit heel Spanje hun heil in Barcelona hadden gezocht. Het konvooi zou hen naar Frankrijk brengen, ook omdat de hoop nog niet helemaal vervlogen was en zij vanuit het buitenland de strijd tegen de caudillo zouden kunnen voortzetten.

Machado genoot een immense populariteit onder het volk. De dichter moest dus beslist deel uitmaken van dat konvooi. Hij nam zijn oude moeder Ana Ruiz mee, zijn twee broers Joaquín en José, en zijn schoonzus Matea. Zijn derde broer, Manuel, met wie hij in zijn studenten-

jaren naar Parijs was getrokken, de bloemetjes buiten had gezet en met wie hij – vierhandig – toneelstukken had geschreven, was in Madrid achtergebleven. Manuel had in het laatste beslissende jaar van de Burgeroorlog de tegenovergestelde partij gekozen en een lofdicht op Franco geschreven toen diens troepen de Spaanse hoofdstad binnentrokken.

De keuze van zijn oudste broer bewerkstelligde een onherstelbare breuk binnen het gezin. Tijdens de Spaanse Burgeroorlog liep de scheidslijn dwars door de families heen, moeder Ana Ruiz, die het Volksfront altijd had gesteund, koos onvoorwaardelijk de zijde van Antonio, de broers Joaquín en José eveneens, schoonzus Matea wilde beslist niet achterblijven. Maar de werkelijkheid was wel dat het vijftal vluchten moest en dat Manuel zijn comfortabele leven in Madrid kon voortzetten. En dat drukte op het gemoed van Antonio, die in zijn oudste broer een ware held had gezien en een groot inspirator, want ook Manuel schreef poëzie.

Het konvooi vertrok op 21 januari 1939. Volgepakte personenauto's en vrachtauto's met twintig, dertig vluchtelingen in de open laadbak begaven zich over de smalle provinciale weg in noordelijke richting, de bergen in. *La Retirada* begon, de Terugtrekking.

De vijf leden van de familie Machado zaten in een personenauto. Ze hadden water en proviand bij zich voor twee dagen. De weg raakte al spoedig verstopt, de laag overscherende vliegtuigen van de franquisten zaaiden paniek. Na een beschieting bleven de vluchtelingen soms uren in de berm liggen. Auto's gingen stuk, naarmate de Pyreneeën naderden werd het kouder en kouder, er blies een ijzige wind, het regende zonder ophouden. Het kon-

voori deed er zes dagen over om Portbou te bereiken. Het kwam op 27 januari in de avond in de grensplaats aan.

De Franse regering had de grens gesloten voor alle verkeer en alle personen komend uit Spanje. Wie nog enige kans wilde maken om de grens over te steken, moest zijn auto achterlaten. De familie Machado moest de laatste kilometers lopend afleggen.

De vierenzestigjarige Antonio was verzwakt door ondervoeding en een chronische bronchitis. Bij de grens moest hij ondersteund worden tot aan de stoel in het kantoortje van de grenspolitie. Een journalist schoot te hulp. Van 1914 tot 1930 was deze Corpus Barga correspondent in Parijs geweest en sinds 1931 een door Spanje reizende verslaggever, die vanaf 1936 de Burgeroorlog had verslagen. Hij kende iedereen, van Ortega y Gasset tot Apollinaire, Colette, Majakovski, Trotski, Hemingway, Picasso, Diego Rivera. 'Deze man is een groot dichter,' zei Barga tegen de politiecommissaris. Geen reactie. 'Hij is de Spaanse Paul Valéry.' Ah, zei de man, in dat geval...

Of het precies zo gegaan is, doet er weinig toe. De Franse Catalanen vertellen het graag zo, als bewijs van hun solidariteit met de gevluchte Republikeinen. En om aan te geven dat een eenvoudige politiecommissaris aan de grens direct de grootheid van Paul Valéry herkende. Een Spaanse Valéry was Machado overigens niet, eerder de Spaanse Paul Éluard. Hoe dan ook, hij mocht de grens over, net als zijn oude moeder. De commissaris liet ook zijn broer José door, de derde kunstenaar in het gezin Machado, hij was een verdienstelijk schilder en illustrator, en zijn schoonzus Matea. De andere broer, Joaquín, moest achterblijven. Of misschien deed hij dat vrijwillig, in de hoop zijn auto van inbeslagname te redden. Hij zou die auto overigens niet terugvinden, noch de bagage die erin

achtergelaten was, waaronder een tas van Antonio met teksten en gedichten die voor eeuwig zoek zijn gebleven.

De Machado's brachten de nacht door in een goederenwagon op het station van Cerbère. Pas de volgende middag konden ze om 17.00 uur de trein nemen, die een halfuur later in Collioure aankwam, een vissersstadje tussen de azuurblauwe zee en de groene wijngaarden op de steile hellingen van de Oostelijke Pyreneeën. Een stadje aan de Vermiljoenkust dat Matisse wel twintig keer had geschilderd en het vertrekpunt van de fauvisten was geweest die met hun felle kleuren de kunst een vitale impuls hadden gegeven. Maar nu was het winter, en vochtig, en koud, en somber, en begon het weer te regenen, een ijzige regen.

En schrijf ik mijn zoveelste verhaal over een vlucht.

Toch was dat het niet wat me in eerste instantie intrigeerde. Ik stuitte op een gedicht van Machado dat me, simpel als het was, een schok gaf. Ik las het 's avonds, op een terras aan de haven van Collioure, met de openge-slagen pocket naast mijn bord. Een gedicht dat me een schok van herkenning bezorgde:

Reiziger, je sporen
zijn de weg die je aflegt,
en zij alleen.
Reiziger, er is geen weg,
de weg ontstaat in het gaan.
Gaandeweg ontstaat de weg,
en als je omkijkt zie je het spoor dat
je nooit meer betreden zult.
Reiziger, er is geen weg,
er is een kielzog dat allengs
in de zee vergaat.